

ר' נתנאל ברקוביץ

עדים החתומים על השטר

פסק הרמב"ם בפ"ג מהלכות עדות ה"ד וז"ל: "דין תורה שאין מקבלין עדות לא בדיני ממונות ולא בדיני נפשות אלא מפי העדים שנאמר 'על פי שנים עדים', מפיהם ולא מכתב ידן אבל מדברי סופרים שחותכין דין בעדות שבשטר אע"פ שאין העדים קיימים כדי שלא תנעול דלת בפני לוויין", עכ"ל. והנה כבר הקשו על דברי הרמב"ם בשני מקומות: א. הרמב"ן בהקדמה לסה"מ (שורש שני) דלכאורה מצינו שטרות מן התורה לגוי"ק ואיך ס"ל להרמב"ם דשטרות הוי מדרבנן (שהרי בשטרות אלו נפ"מ נמי לדיני נפשות וכדומה). (ויעיין בזה שם בהגהות הגאון הרב ר' חיים העליר זצ"ל, הגהה 29 במש"כ לתרץ ואכהמ"ל ויתבאר לקמן בעז"ה).

ב. מהגמרא בגיטין (ג, ע"א) דרוצה הגמרא להוכיח דמדאורייתא ל"צ קיום שטרות ורבנן הוא דאצרוך והקילו בשליח משום עיגונא וסגי כשאומר בפ"נ ובפ"ג, אם כן על כרחך מיירי דאיכא שטרות מדאורייתא דבהם ל"צ קיום. ואמנם אם נעיין בגמרא בגיטין שם, לכאורה היה מקום לתרץ בפשטות את דברי הרמב"ם, דצ"ב דהתם מיירי בשטר מקויים ועל זה הוכיחו בגמרא מה דינו מדאורייתא או שמא מיירי בשטר שאינו מקויים. ונראה דמוכח דאי מיירי בשטר מקויים, אי"כ מה שייכות יש להביא ראיה דמדאורייתא לא בעי קיום לשטר מקויים, אלא נראה פשוט דמאי דאמרי בעדים החתומים על השטר נעשה כמי שנחקרה עדותן בב"ד דמהכי הוכיחה הגמרא, זה מיירי בשטר שאינו מקויים ולפי זה מובנת הוכחת הגמרא. (אמנם יש המפרשים דיש מחלוקת בין רש"י לבין רב שרירא גאון אי שלב זה בגמרא הוי כהוכחה או לא, יעויין בקצוה"ח סי' מ"ו סק"ה ויבואר במקצת לקמן). ומוכח זה נמי בתוס' (כתובות כח, ע"א בד"ה קיום) דכתב דאם קיום שטרות מדאורייתא והשטר כשר אפילו אם לא קיימוהו, אי"כ כל אדם שירצה יזייף ויכתוב ויחתום מה שירצה ויגבה ממנו ולא שבקת חיי לכול בריה. ובסו"ד כתב "ומיהו בריש גיטין (ג, ע"א) מוכח דאפילו היכא דאין מכירין החתימה כלל הוי מדאורייתא כמי שנחקרה עדותן בב"ד", עכ"ל. אי"כ נראה דמוכח מדבריו דהגמרא בגיטין מיירי בשטר דאינו מקויים.

וכן נראה מסדר ההלכות ברמב"ם שכתב (פ"ג מהל' עדות ה"ו) וז"ל: "עדים החתומים על השטר הרי זה כמי שנחקרה עדותן בב"ד ואין יכולין לחזור בהם, במה דברים אמורים כשאפשר לקיים את השטר מפיהם" וכו', עיי"ש. אי"כ לכאורה מוכח דהכלל דעדים החתומים על השטר וכו' מיירי באינו מקויים. ונפקא לן דברגע שחתמו מבלי שקיימו חתימתן הוי כבר שטר מדאורייתא וזהו יסוד הכלל של עדים החתומים על השטר נעשה וכו'. לפי זה היה מקום לתרץ את דברי הרמב"ם לעיל, שמה שכתב שאין חותכין דין ע"י שטרות הוי בשטר שאינו מקויים וזה מדאורייתא, אבל מדרבנן בשטר מקויים מהני וחותרין דין לאמנם שמא תירוץ זה מובילנו לחקירה הידועה האם לאחר שרבנן תקנו שצריך לקיים שטרות, שטר ללא קיום הוי שטר, רק שתקנו שכאשר יש ערעור צריך לקיימו, או דילמא שלאחר שתקנו - כל שטר שאינו מקויים לא הוי שטר אך אכהמ"ל בזה). אך תירוץ זה אינו מעלה רפואה דקשי' על זה דאי מה שפסק

הרמב"ם דמדאורייתא לא מהני הוי בשטר שאינו מקויים, אי"כ הרי הוכחנו לעיל שמה שאמר ר"ל בעדים החתומים על השטר וכו' מיירי בשטר שאינו מקויים ומזה הוכיחה הגמרא דמדאורייתא הוי שפיר שטר דמהני (וכן פסק הרמב"ם כנ"ל). אלא על כרחך צריכים דברי הרמב"ם ישוב לאגב לזה נפקא לן דמצד עדים החתומין על השטר נעשה וכו' מרגע שחתמו אפילו בלא קיום הוי שטר דמהני - ונפ"מ לזמן השטר מאימתי הוי].

והנה בספר זכרון "וזאת ליהודה" כתב בענין זה הגאון הר"ר משה חברוני זצ"ל וז"ל: "אכן נראה די"ל דגדר נחקרו בבי"ד כמו שביארנו לעיל דהוי קבלת עדות ופס"ד על עדותן, ולפי זה י"ל עכשיו דבעי שטר קיום ובלי קיום אין גובין בשטר, אי"כ לא הוי נחקרה עדי קיום דהא לא מקרי שטר כאילו פסוק הדין שנתקבל עדותו של שטר, דהרי בעי קיום אי"כ כל זמן שלא נתקיים לא הוי כנחקרה כלל", עכ"ל. והוכיח דבריו ממשי"כ רש"י בכתובות (יח, ע"ב) ובשטמ"ק בשם המאירי (בי"ק עג, ע"א ד"ה ולענין פסק) עיי"ש. והוכיח וז"ל: "הרי דלא נפסלו משעת חתימה רק משעת קיום דאז הוי הגדת עדותן אי"כ מוכח כיון דבעי קיום לא הוי נחקרה עד שעת הקיום", עכ"ל. ומשמע מדבריו דשטר שיש בו דין נחקרה הוי שטר מקויים דאלי"כ לא חשיב ביה העידו. ולכאורה לפמשי"כ משמע דלא כן. ועוד, דמציינו גם ברמב"ם דגט בלא קיום חשיב גט. (ובזה שמא אפשר לחלק בין גט לשאר שטרות, אבל הוי דוחק משום שהוכחת הגמרא לקיום גט היא מסתם שטרות). ועוד, דמה שהביא ראיה מהשטמ"ק שמא התם שאני דמיירי בשטר אחרי תקנת רבנן ולכן חשיב עדותן מרגע הקיום. ובאמת נחקרה מיירי מדאורייתא נמי דעדותן מרגע החתימה ורבנן החמירו, ולכאורה דבריו קשים. ויעויין בגרנ"ט כתובות (סי' ל"ה) שכי"כ בשיטת הרמב"ם אך דחה זאת ועיי"ש, ונפ"מ לפסילת עד מאימתי נפסל.

בדברי הגמרא בגיטין שם דעדים החתומין על השטר נעשה כמי שנחקרה עדותן בבי"ד פירש"י דטעמא משום דלא חציפי אינשי - ר"ל מכיון דלא חציפי אינשי לזיופי, משו"ה חשוב כנחקרה ולא חיישינן לשטר מזוייף, ומה שמביאה הגמרא דין זה לדין קיום שטרות הוא לא להוכיח, אלא דכן מציינו בדברי ר"ל דבסתמא לא בעי קיום.

אך אמנם קשה על דברי רש"י מתרי אנפין: א. הקצוה"ח (סי' מ"ו סק"ה) מקשה דלכאורה הא דלא חשוד לזיופי הוי פשיטא, שהרי אזלינן בתר חזקת כשרות דאנשים אינם משקרים וממילא השטר כשר ולא מדין נחקרה. (אך קושיה זו לא כ"כ קשה משום שבקצוה"ח ס"ל ברש"י דהגמרא רוצה להוכיח מהך דינא של נחקרה עדותן דלא חשידי אינשי אזיופי ומשו"ה מקשי פשיטא, אך לפמשי"כ לדברי רש"י דהוי שני דינים נפרדים אך דומים לק"מ).

ב. דהריטב"א הקשה על מש"כ רש"י, דלכאורה מדברי רש"י נפקא לן דהוי דין בשטרות שנעשה כמי שנחקרה וזאת משום דלא חציפי ומשו"ה לא צריך קיום. אך מקור דין נחקרה אמרינן בגמרא (כתובות יח, ע"ב) שהעדים שאמרו כתב ידינו הוא זה אבל אנוסין היינו וכו' וחילק רמי בר חמא דין אנוסין מחמת ממון לאנוסין מחמת נפשות, דבממון אינם נאמנים ובנפשות נאמנים. ומקשה על זה הגמרא כל כמינה כיון שהגיד שוב אינו חוזר ומגיד וכי"ת הני מילי על פה אבל בשטר לא והאמר ר"ל עדים החתומים על השטר נעשה כמי שנחקרה עדותן בבי"ד וכו', יעו"ש. אי"כ מוכח בגמרא דיסוד הדין קאי על זה דחשיב חוזר ומגיד שעדותן היתה בחתימה על השטר והשתא אינו יכול לחזור בו. וכ"כ התוס' רי"ד שם מהתוספתא כתובות (פ"ד ה"א) שהחיסרון התם הוא דברגע שחתמו לא יכולים לחזור וחשיב כגמר העדות. אי"כ הוי דין בחזרה בעדות ולא דין בקיום שטרות ולפמשי"כ רש"י מ"ט מביאה הגמרא דין זה, (ולפמשי"כ אתי שפיר גם זה) אלא פירש בריטב"א דיסוד הדין דעדים החתומים על השטר נעשה כמי

שנחקרה עדותן בבי"ד הוּי דשטר שנחתם כדִין יש לו כוח והוא אלים, א"כ משו"ה לא יכולים לחזור בהם וחשיב כגמר קבלת העדות ומשו"ה נמי מסתמא חתמו שלא לשקר ולא חשיד אִזוּף. [אך בריטב"א עמ"ס כתובות שם נראה דהוּי דוקא דין בחזרה בעדות ולא דין כללי שיש כוח בשטר וצריך קצת ביאור].

והנה בדִין זה מצינו לכאורה דדברי הרמב"ם סתרי אהדדי דכמו שהבאנו לעיל את דברי הרמב"ם מדאורייתא ליכא שטרות והשטרות הוּי מדברי סופרים. ומאידך פסק שם בהלכה ו' דשטר שחתמו עליו עדים חשיב כנחקרה עדותן בבי"ד ולכאורה הוכחנו דמיירי מדאורייתא א"כ איכא שטרות מדאורייתא וכן במש"כ במשנה למלך (פ"ו מהל' עדות ה"א) וכן פסק בפ"ז מהל' גירושין הכ"ד ז"ל: "נתן לה גיטה והרי הגט יוצא מתח"י, א"צ לומר כלום והרי היא בחזקת מגורשת הואיל וגט שבידה כתוב כהלכתו ובעדים חתומים עליו, אע"פ שאין אנו מכירים כתב יד העדים, הרי הם כמי שנחקרה עדותן בבי"ד עד שיהא שם מערער, לפיכך נעמיד הגט על חזקתו ותנשא" וכו', עכ"ל ע"ש. וצריך ביאור בדברי הרמב"ם, דלכאורה קצת סתרי אהדדי.

וכבר תירץ הגר"ח על דברי הרמב"ם שם [הוב"ד נמי בספר "אמרי משה" סי' ט"ז ע"ש, ולפי"ד מובן טפי ספקו של הקוב"ש ב"ב סי' תר"ז דאלת"ה פשיטא דהוּי נמי ראייה לאחר שהוּי שטר קיום דהרי כל גט הוּי שטר קיום (חלות) ולאחר זמן הוּי שטר ראייה להתיר לה להינשא או לגבות כתובתה וכדומה]. דמש"כ הרמב"ם דשטרות הוּי מדי"ס הוּי קאי על שטרות ראייה סתם, אך גיטין וקידושין לא הוּו שטרות ראייה אלא שטרות קנין וקיום ובזה מודה הרמב"ם דהוּי אף מדאורייתא. לפי"ז סרות הקושיות על הרמב"ם דמה שהקשה הרמב"ן מגיטין וקידושין דבאלו מודה גם הרמב"ם, ומה שהקשה מסוגיין נמי לא קשה דמיירי בגט. ואם תאמר דמיירי בשאר שטרות נמי זה לא קשה, דמה שאמרנו שכלל זה הוּי מדאורייתא הוּי דוקא מצד דין קיום אבל לענין שאין חוזרין ומגידין לאחר שחתמו, זה אפשר לומר דהוּי מדרבנן נמי בשטרות ראייה דבזה מיירי בגמרא כתובות יח, ע"ב (וכבר כתב התומים סי' כ"ח ס"ק ט"ז דר"ל מיירי גם בדאורייתא וגם בדרבנן משום שכתב בסתמא וזה קצת דוחק לפמש"כ) ומה שהקשה דפסק גם דשטרות הוּי מדי"ס וגם דין עדים החתומין על השטר דהוּי מדאורייתא גם כן לקי"מ דגבי גט אמת שהוּי מדאורייתא דהוּי שטר קיום ומש"כ בהלכות עדות שם מיירי לענין חוזר ומגייד והכל מיושב שפיר.